



CO DĚLÁME, KDYŽ ŘÍKÁME „BEZPEČÍ“

Bohumila Baštecká

Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

bastecka@etf.cuni.cz

Supervizní konference, hotel Luna, 5. - 7. října 2017

Kontext příspěvku: V supervizi věnujeme pozornost jazyku. Zároveň jazyku učíme. Toto učení souvisí též s ne/reflektovanými přesvědčeními supervizora o světě, vztazích mezi lidmi, o povaze člověka atp., kterými ovlivňuje supervizní pole.

Představa o supervizi jako „bezpečném prostoru“ se pravděpodobně zrodila v hlavách psychoterapeuticky smýšlejících osob, spolu s představami o „ošetřování“ emočních zranění. Toto zúžení světa se utvrzuje v požadavku, aby vstupenkou do supervize byla psychoterapeuticky orientovaná sebezkušenost.

Cíle příspěvku: Přinést alternativy k tomuto uvažování v podobě rozvoje, uznání nejistoty a nepředvídatelnosti, důrazu na budování důvěry a ctností.

Jane Austen: Na bezpečí nemám nadání.

1 BEZPEČÍ A JISTOTA pro člověka

Slovo „bezpečí“ upozorňuje na ohrožení. Spočívá už v jeho slovním základu, kterým je „starost, péče“, případně (v ruštině) „nebezpečí“.

Bezpečí či bezpečnost lze vymezit např. z pohledu bezpečnostních studií jako „stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt /.../ a jeho zájmy“ (Mareš v Zeman a kol., s. 13), či z pohledu psychosociálního jako psychickou schopnost, která lidem umožňuje, aby povětšinu času věřili, že jejich běžný každodenní (sociální) svět je spolehlivý a hodnověrný (Bondiová, 2014, s. 332 shrnuje Giddense), že ho lze předvídat (Giddens v Akramová a Hogan, 2015, s. 617).

Bezpečí bývá **vymezováno negativně** jako nepřítomnost ohrožení a jeho synonymem (v bezpečnostních studiích i ve filozofii) je (všeobecná) **jistota**.



1. 1 Perspektiva bezpečnostních studií: bezpečí a riziko sekuritizace v moderních společnostech



„V realitě nedosahuje bezpečnost ani přibližně onu úroveň, kterou sugeruje pojem sám, nýbrž zprostředkuje spíše obecnou ideu o žádoucím stavu a nasměrování pokusů ke snížení rizik.“ (Mareš v Zeman a kol., 2002, s. 13) Hledání bezpečnosti je **ve společnostech nadbytku nekonečný proces**. Zabezpečovací spirála spočívá ve zvýšené citlivosti vůči rizikům, stoupající ochotě k riskantnějšímu chování a k produkci četných vlastních rizik (tamtéž).

Jedním z rizik těchto společností je proto **sekuritizace** jako intersubjektivní a samoreferenční proces.



„Hrozba ve skutečnosti ani nemusí existovat nebo nemusí být příliš naléhavá. Stačí, když nějaký problém je jako bezpečnostní hrozba prezentován tak dlouho, až se s takovým náhledem ztotožní většina společnosti.“ (Eichler v Zeman a kol., 2002, s. 101)



1. 2 Perspektiva psychosociální: ontologické bezpečí/jistota a riziko sekuritizace a ztráty autenticity

Pojem „**ontologické bezpečí**“ razil psychoanalytik Ronald D. Laing a rozpracoval ho především sociolog Anthony Giddens. Opíral se přitom též o práce E. H. Eriksona a D. Winnicotta (viz Bondiová, 2014, s. 332).



Psychické/ontologické bezpečí ztotožňuje Giddens (1984 v Akramová a Hogan, 2015, s. 617) s předvídatelností a důvěryhodností každodenních interakcí, tedy s jistotou vlastní sociální identity, s důvěrou v to, že člověk v běžných denních interakcích obstojí.

Pilířem ontologického bezpečí je základní **důvěra**, získávaná stálostí dětského prostředí včetně stálých pečovatelů, návyků a postupů. Lpění na zavedených postupech je však známkou neurotické nutkavosti. Pro zdravého člověka úzkost není něco, čeho je třeba se bát. Vybízí k zastavení a nahlédnutí na sebe (reflexi) a dává možnost obnovy, svobody a volby. Ontologické bezpečí je pak spíše schopností člověka vyrovnávat se s nejistotou a změnou (Giddens a další autoři v Browning, Joenniemi, 2017, s. 35).

Ontologické bezpečí se dnes dostalo do studií **mezinárodních vztahů** jako jeden z pojmů, jejichž prostřednictvím je možné zkoumat, co s člověkem dělá **strach**, jaké postupy vlastní sekuritizace volí (viz např. Botterillová, Hopkins, Sanghera, 2017) a jak se – ztrácje vlastní autenticitu - přichyluje k tradicím včetně náboženských, k jistotám, které byly radikálně zpochybněny v postmoderním světě. (Browning, Joenniemi, 2017, s. 44)

Není asi divu, že psychotraumatologická imaginace „bezpečného místa“ má být zásadně bez lidí.



2 ROZVOJ A ODVAHA pro člověka

V tématu ontologického bezpečí jsme mohli zaslechnout slova **ZMĚNA – DŮVĚRA – REFLEXIVITA** jako protipóly strachu.

„Smyslem života je lidské snažení a lidský životní boj. Smysl života je projekcí lidského hledání a lidské vůle.“ „K velkým lidským výkonům patří zastat se druhého, pomáhat mu v nesnázích nebo riskovat pro pravdu svoje zaměstnání.“ (Gabauerová, 2017, s. 13 a 17, s využitím logoterapeutických zdrojů)



“

Je lehké se rozvášnit -
to svede každý - avšak hněvat se
s tou pravou osobou,
do správné míry,
ve správný čas,
kvůli správné věci,
správným způsobem -
to lehké není a každý to neumí.

-- Aristoteles

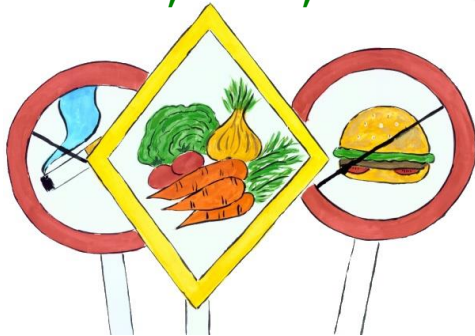


2. 1 Pravděpodobně antropologická konstanta: polovina lidstva nechce bezpečí a jistotu



Rozdělení na lidi, kteří vyhledávají bezpečí, a na ty, kteří vyhledávají novost, si můžeme všimnout od úrovně temperamentové až k různým složkám seberegulace. Higgins (viz např. Croweová a Higgins, 1997) ukazuje, jak se lidé dělí na ty, kdo usilují o výkon, (kariérní) růst a zlepšování, a ty, kdo dávají přednost jistotám a bezpečí. **První skupina touží využít každou příležitost, jež vede ke kýženému cíli, druhá skupina se snaží na cestě k cíli neudělat chybu.** Dělitko růst versus bezpečí se promítá i do hodnocení (špatné) zkušenosti: např. „něco jsem se naučil/a“ versus „doufám, že se to už znovu nestane“. (McAdams, Palsová, 2006, s. 214)

Lidé se cílevědomě vystavují nejistotě též proto, že jsou bezpečnou rutinou znuděni (Giddens, 1991, v Browning a Joenniemi, 2017, s. 44).



2. 2 Ctnosti, hodnotové návyky a způsobilosti: i odvaze se lze naučit



Řízení kvality v pomáhajících profesích vyústilo ve **strach z chyb** a stížností, v alibistické vršení papírů. Společenská situace jako by napomáhala úzkostnému („prevention focus“) ladění.

Stejně dominantní je však opačný diskurs: mluví o tom, že žijeme v **prostředí stálých a kritických změn**, že je tedy nutné přijmout nejistotu a nepředvídatelnost a být dostatečně pružní a otevření k možnostem **celoživotně se učit** – i z chyb.

Jednou z osobních opor v proměnlivém prostředí jsou životní směrovky promítané v podobě **hodnot do každodenních návyků až vlastností v podobě ctností**.

Ctnosti tvoří základ aristotelovské praktické moudrosti a – skryty pod názvem způsobilosti/kompetence či návyky - se dnes vracejí do managementu i dalších oblastí zodpovědné lidské praxe.

V jednotlivých profesích nacházíme popisy, jaký by profesionál měl být = jak by měl jednat. Například soc. pracovník by měl být aktivní a aktivně morální, s transversálními kompetencemi reflexivity, hermeneutiky, intersubjektivy. Schopný se vymezit vůči vlastní organizaci a „zaujatý nejen právy, ale též dobrem“ (Pak, Cheung, Tsui, 2017, s. 155, 156.) Hodnotově citlivý a soucítivý, spíše než na důvěrnost sází na důvěru. (tamtéž) **Máme takový popis supervizora? K čemu se ve výcviku vztahujeme?**



3 PARTNERSTVÍ PŘI CELOŽIVOTNÍM UČENÍ nebo SUPERVIZNÍ SKANSEN?

Náš občanský zákoník je od roku 2012 postaven na **hodnotách** (mj. na poctivosti a důvěře), **paradigma odolnosti** převážilo již asi před deseti lety nad perspektivou zranitelnosti, **prostředí kritických změn** vyžaduje již dvacet let pružnost, důvěru, nadhled a spolupráci. Lidé se učí a vyvíjejí. Supervize, která má tyto lidi rozvíjet, zůstává u romantizujících představ o vytváření bezpečného prostoru.

PROSTŘEDÍ SE ZMĚNILO A ZMĚNILY SE I VZORCE NAZÍRÁNÍ. I díky poznatkům kognitivní a evoluční psychologie víme, že se daleko více přizpůsobujeme prostředí, než se předpokládalo. **Jak se mění supervize?** Pěstuje transversální kompetence hermeneutické, reflexivní a intersubjektívni?

REFLEXIVITA = náhled na předporozumění, tedy zpochybnění našich „samozřejmých“ předpokladů, a poznávání souvislostí, v nichž vznikají a projevují se.

HERMENEUTIKA = výklad textů; znamená uvědomovat si kontext (jak promluva vznikla) a vlastní interpretaci textu a kontextu (jak promluvu vykládám).

Zkoumáme tedy poznatky a přesvědčení, a též souvislosti, v nichž vznikají, a způsoby, jakými se na ně ptáme a jak je vykládáme.

INTERSUBJEKTIVITA se opírá o filozofii i vývojovou psychologii a znamená např. „stav sdílené angažovanosti při vzájemné výměně“, tedy **emoční symetrii** i v asymetrickém vztahu, předpoklad pro **PARTNERSTVÍ**.

3. 1 Kde se důraz na bezpečí/jistotu v supervizi vzal a proč přetrvává?

Pravděpodobně nikoli z bezpečnostních studií, nýbrž spíše z psychoterapeutizující představy mocné zdravé matky a bezmocného zraněného dítěte. Leč i v psychoterapii tato představa zastarává vlivem intersubjektivní a vývojové psychologie/neurovědy.

Lze předpokládat, že rétorika bezpečného prostoru přetrvává z doby socialistických ostrůvků pozitivní deviace a na koleně dělané psychoterapeuticky laděné supervize. Podporovaná je požadavkem, aby vstupenkou do supervizního výcviku byla psychoterapeuticky orientovaná sebezkušenost.



Účastníci supervizních výcviků možná nejsou učeni **hermeneutickým, reflexivním a intersubjektivním způsobilostem**, které by je nutily zpochybnit dominantní diskurs. Přijmou indoktrinující zasněující řeč spolu s dalšími postupy mistrů řemesla, od nichž se učí. Navyklé a opakující se postupy přinášejí jistotu.

3. 2 Čas na změnu: co když jde jen o přiměřené rozložení moci a zodpovědnosti v pracovním spojení?

V supervizi se setkávají dospělí lidé, **profesionálové**. Podle § 5 občanského zákoníku, „kdo se veřejně nebo ve styku s jinou osobou přihlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého povolání nebo stavu, dává tím najevo, že je schopen jednat se znalostí a pečlivostí, která je s jeho povoláním nebo stavem spojena“.

Supervizoři i supervidovaní tedy musí jednat se **znalostí a pečlivostí**. **Profesionalita** se vyznačuje zastáváním **hodnot**, k nimž se daná profese hlásí, **zodpovědností** a v pomáhajících profesích i typem **vztahu**.

Pracovní spojení má **část smluvní a část emoční**. Možná potřebujeme jen odpovídající kontrakt zahrnující i typ vztahů, o něž usilujeme. Možná jde jen o to přisvojit si každý svůj díl zranitelnosti a moci, jak mě upozorňovala Veronika. Inspirativní v tomto může být též Swalesová (2010), když cílí na profesionální integritu a uzavírá s týmy a jejich členy závazné dohody o „fenomenologické empatii“ (nehodnotícím způsobem popisovat reakce druhých); omylnosti (vítat příležitosti k učení, předpokládat chybovost); a „dialektickém přístupu“ (předpokládat a vítat rozmanité úhly pohledu na skutečnost).



3. 3 Jako supervizoři zodpovídáme za vlastní reflexivitu a za užití jazyka (volbu diskursu)



Před třiceti lety jsem při podobné příležitosti, jako je ta dnešní, řekla, že nikdy nepoužiju sousloví „zpětná vazba“. Bez velkého úsilí jsem to dodržela. Plevel navátý z angličtiny k životu nepotřebuju. Přitom je jasné, že jsem bezmocná proti jeho endemické trvanlivosti. Zrovna tak je ale jasné, že je mojí osobní zodpovědností, co udělám s tím, za co ručím.



Od studentů chci, aby v politických řečech o bezpečí rozpoznali nezodpovědný populismus. Je proto i mou povinností zkoumat, v jakých souvislostech a s jakým cílem slovo „bezpečí“ v supervizním kontextu užíváme a co jeho užitím vytváříme. Slibuju proto, že nikdy nepoužiju sousloví „bezpečný prostor“.

A doufám, že to nijak nenaruší usilování všech supervizních stran o prostor **důvěry, reflexivity a změny**.

LITERATURA

- AKRAM, Sadiya, HOGAN, Anthony (2015): On reflexivity and the conduct of the self in everyday life: reflections on Bourdieu and Archer. *British Journal of Sociology*, 66/4: 605-625.
- BONDI, Liz (2014): Feeling insecure: a personal account in a psychoanalytic voice. *Social & Cultural Geography*, 15/3: 332–350.
- BOTTERILL, Kate, HOPKINS, Peter, SANGHERA, Gurchathen Singh (2017): Young people's everyday securities: pre-emptive and pro-active strategies towards ontological security in Scotland. *Social & Cultural Geography*, 1-20.
- BROWNING, Christopher S., JOENNIEMI, Pertti (2017): Ontological security, self-articulation and the securitization of identity. *Cooperation and Conflict*, 52/1: 31–47.
- CROWE, Ellen, HIGGINS, E. Tory (1997): Regulatory Focus and Strategic Inclinations: Promotion and Prevention in Decision-Making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 69/2: 117–132.
- EICHLER, Jan (2002): Sekuritizace. V: ZEMAN, Petr (Ed.). *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. S. 100-102.
- GABAUEROVÁ, Andrea (2017): Smysl života seniorů trvale upoutaných na lůžko. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta.
- MAREŠ, Miroslav (2002): Bezpečnost. V: ZEMAN, Petr (Ed.). *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. S. 11-13.
- MCADAMS, Dan P., PALS, Jennifer (2006): A New Big Five. Fundamentals Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist*, 61/3: 204–217.
- PAK, Chui-Man, CHEUNG, Johnson Chun-Sing, TSUI, Ming-Sum (2017): Looking for Social Work Values and Ethics in the Textbooks of Social Services Administration Over the Past 50 Years (1965–2014). *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 41/2: 147–161.
- SWALES, Michaela A. (2010): Implementing DBT: selecting, training and supervising a team. *The Cognitive Behaviour therapist*, 3: 71–79.